

Beszélgetések a könyvtárról

„Negyedmilliónyi
művészeti könyv:
mekkora kincseshánya...!”

Gerő László dr. (Szombathely, 1909–), állami díjas (1973), Herder-díjas (1974), Ybl-díjas (1958). Tanulmányait (1927–1932) a BME-n végzi. 1935 és 1948 között a főváros, 1948-tól az Országos Műemléki Felügyelőség vezető állású dolgozója, a korszerű magyar műemlékvédelmi építészet egyik megszervezője és irányítója. Fontosabb építészeti alkotásai (műemlékhelyreállítások): Óbuda, amfiteátrum (1940–1942); Bp., Központi Városháza (1948); Bp., belvárosi plébániatemplom (1948); a budai középkori királyi palota és vár (1948–1966); Siklós, várkápolna, Diósgyőr és Visegrád első helyreállítási munkái stb., várak (1948); Újmassa, kohórom (1951–1952) stb. (Modern építészeti lexikon, 1978.).

– Általában szeretjük számon tartani a kerek számokat, az évfordulókat. Ön ebben az évben kettős jubileumot is ünnepelhet: 50 éve védte meg doktori értekezését – mondhatni, ezzel kezdődött „műemlékes” pályafutása –, és indulása óta, 30 éve főszerkesztője a Műemlékvédelem című folyóiratnak.

– Igen, mindkét esetben különleges szerencsém volt. Egész fiatal építészként 1935-ben két évre kiküldtek a Római Magyar Akadémiára, itt készítettem el a Rómában épült „magyar nemzeti templom” történetéről szóló disszertációm. Akkoriban még ki kellett nyomtatni a doktori dolgozatot – még ebben is szerencsém volt, mert az enyémet a Magyar Tudományos Akadémia adta közre. (A római Santo Stefano Rotondo, a magyarok nemzeti temploma címmel) 1944-ben, nekem erre nemigen lett volna pénzem. Római tartózkodásom egész életemet befolyásolta; valóban itt kezdtem a műemlékvédelem iránt érdeklődni, és az itt elsajátított olasz nyelv a későbbiekben nagy segítségemre volt a várak történetének feltárásában.

A folyóirat megindításával kapcsolatban is



**DR. GERŐ
LÁSZLÓ**
építész,
címzetes
egyetemi tanár,
a műszaki
tudományok
kandidátusa

szerencsém volt. Akkoriban – 1956-ot irtunk – nehezen adtak lapengedélyt és egyáltalán nem adták volna meg a hozzájárulást, ha a Műemléki Felügyelőség kérte volna. A TIT központi választmányának tagjaként és az Építőművészek Szövetsége műemléki albizottságának vezetőjeként azonban módom nyílt arra, hogy a két társadalmi egyesület nevében megkapjam a lap indításához a hozzájárulást és ezzel együtt a főszerkesztői megbízatást.

– Három évtized alatt a folyóirat a műemlékvédelemmel kapcsolatos kutatások jelentős bázisa is lett, ugyanakkor a nemzeti kultúrkincs széles körű megismertetését is szolgálja. Mekkora a lap előfizetői tábora?

– Induláskor négyezer volt, ma háromezer-hatszáz a példányszámunk. A magam részéről keveslem: nem is a magánelőfizetők, hanem az intézmények, elsősorban a könyvtárak érdeklődését tartom elégtelennek. Külföldre is több mint kétszáz példány jut, szolgálva a magyar kultúra terjesztését, de itthon meglehetősen kevesen ismerik a lapot.

– A kisebb településeken is egyre-másra alakulnak a könyvtárak mellett, vagy tőlük függetlenül a helytörténeti gyűjtemények, amelyekben feltétlenül helyet kellene kapnia ennek a folyóiratnak is.

– Annál inkább, mert soha nem volt nálunk olyan korlátozás, hogy csak szakemberek írásait adjuk közre. Vannak jó szándékú, jó szemű, lelkes amatőr kutatók, akiknek munkáit akkor is szívesen közöltük, ha naivak voltak, de áradt belőlük a szeretet és az érdeklődés a hazai emlékek iránt. Így a lap színes is tudott maradni, nem futott a szakbarbárság sineire. Az egyik legutóbbi számban például a magyarországi mottékról, földhalom-várakról közöltünk egy cikket: mérnökember írta, aki ásatás nélkül, földméréssel tárta fel e halmokat, és olyan eredményekre jutott, amelyeket a régészet a maga eszközeivel nem tudott volna elérni.

– *A műemlékek jelentős hányada van egyházi tulajdonban. Milyen a műemlékvédelem kapcsolata az egyházakkal?*

– A katolikus egyházzal nagyon jó az együttműködésünk. A püspökségeken belül egyházművészeti tanácsok működnek, a katolikus plébániák közül mintegy 800 előfizetője van a *Műemlékvédelemnek*. Gyakran adunk hírt működő templomok helyreállításáról, restaurálásáról, konzerválásáról – e beszámolók szinte útmutatóként szolgálnak a templomok gondozóinak, miként cselekedjenek a maguk területén. Természetesen nem csak katolikus templomokat állítunk helyre: példa erre a legutóbbi időkben a nemeskéri evangélikus templom lehet.

– *Éppen a napokban adták át Sopronban a helyreállított ó-zsinagógát. Úgy tudom, az Ön nevéhez is sok templom feltárása, konzerválása fűződik: a belvárosi plébániatemplom, a Bathány-téri Szent Anna templom, a budavári gótikus kápolna – de talán mind közül a legérdekesebb a római magyar templom építése lehetett.*

– Igen, 1980-ban építtettem meg a San Pietro, a római Szent Péter bazilika grottájában (altemplom) a magyarok nemzeti kápolnáját. A Szent István alapította hospicium, zárandokház emlékére a pápa adományozott egy kis kápolnát, melyet a nemrég elhunyt *Lékai László* bíboros megjelölte 24 szent és boldog alakjáról Kó Pál, Marton László, Varga Imre és mások által mintázott szobrokkal és domborművekkel díszítettek. A kicsi, 14 × 4,5 méteres tér építészeti megoldásain sokat vitatkoztunk; végül a padozatot lesüllyesztettem, és az egész tetősdarab kemény mészkővel burkoltattam. Emlékezetes, szép munka volt... A kápolnát maga a pápa szentelte föl.

– *Egy-egy ilyen jelentős munka megkezdése előtt alapos kutatómunkát kell végeznie, hogy*

történelmileg hiteles formában tudjon megépíteni vagy helyreállítani egy műemléket. Mennyiben segítettek ebben a munkájában a könyvtárak? Melyeket használta leggyakrabban?

– Fiatal koromban – ha nem a terepen dolgoztam – szinte állandóan a könyvtárakat jártam. A legtöbbit a Műegyetem Központi Könyvtárát, az építészettörténeti tanszék (akkortájt még nem vonták össze őket) gyűjteményeit és az Egyetemi Könyvtárat látogattam, majd az Országos Műemléki Felügyelőség kicsi, de jó szakkönyvtárát használtam. Már római utam során – ott rengeteg időt töltöttem könyvtárban – tudatosodott bennem a nyelvtudás fontossága.

– *Élete során Ön igen jelentős publikációs tevékenységet is folytatott. Hetvenedik születésnapjára az Országos Műemléki Felügyelőség Könyvtárában összeállították életmű-bibliográfiáját, amely 400-nál több cikket és több mint harminc könyvet tartalmaz. Olyan népszerű könyvek fűződnek az Ön nevéhez, mint a több kiadást megért Építészeti stílusok vagy a Magyar műemléki ABC, de valamennyi helyreállított várról: az egriről, a sárospatakiról, a budai várról is jelentek meg könyvei. Min dolgozott legutóbb?*

– A hírek szerint jövőre jelenik meg legújabb könyvem *Műemlékekről mindenkinek* címmel. Ez nem szakembereknek szól: azt mondom el benne, milyen benyomásaim, élményeim voltak, hogyan indultam el a pályámon, mi vezetett arra, hogy a műemlékekkel foglalkozzam. A személyes élményeken keresztül próbálok másokkal is megértetni, mit látnak maguk körül. Az embereket már nemcsak az építészeti emlékek, hanem a műemlékvédelmi módszerek is érdeklik. E különös érdeklődést a vadászathoz szoktam hasonlítani: ha az ember az állatokat ismerve járja az erdőt, mégis érdekesebb, mint ha nem ismeri őket és úgy próbál vadászni.

Manapság az utazás hallatlanul föllendült. Ha igaz a statisztika, évente 5 millió magyar utazik külföldre, ahol szereti tudni, mit lát – milyen korszakokból való, milyen értéket, stílust képvisel, milyen történeti emlékek hordozója az épület.

– *Nem tart attól, hogy a műemlékvédelem jószándék szülte eredményei visszájukra fordulnak és kiszolgálóivá válnak az elüzletiesedett turizmusnak? Nézzük például Velencét, amely mára halott várossá lett: nem fejlődik, lakói kiköltöznek, a városon belül csak a turisták elviselhetetlen áradata hömpölyög, és ez a túlhaj-*

szolt érdeklődés éppen attól fosztja meg az oda-látogatót, ami eredetileg célja lehetett: a bensőséges, elmélyült szemlélődéstől, az igazi műélvezettől.

– Velence gondja az egész világot foglalkoztatja. A legnagyobb baj, hogy Marghera iparnegyede odatelepült a háta mögé a partra, és halálos veszedelmet jelent e tündéri városra, a *Diadema del Mondóra*, a világ ékszerére; valóban életveszélyesen fenyegeti a turizmus is. Sajnos, az idegenforgalom hatása csak részben kedvező – amennyiben érdeklődést mutat elhagyott helyeken lévő, senki által nem gondozott, senkitől sem becsült értékek iránt –, a másik oldalon viszont a maga tömegeivel éppen hogy lehetetlenné teszi ezen értékek élvezetét. Ahol 30 ezer ember nyüzsgög egy emlék körül, ott már emlékezni sem lehet.

Az elmúlt években kétszer is voltam Velencében, de kimenekültem messze a Lídóra, Alberoniba, ahol egyetlen szál turistát sem láttam és csak időnként mentem be Velencébe, beszívni egy kicsit a levegőjét, aztán megint visszamenekültem a magányba. De itthonról is hozhatunk példát arra, miként tesznek tönkre az idegenforgalom nevében építészeti értékeket: ott van például az eredetileg nagyon szép Dóm tér Szegeden – élvezhetetlen a beépített széksorok miatt. A gyulai várjátékokról sem lehet leszoktatni a rendezőket... Mindezek engem egy kicsit a Babilonban látottakra emlékeztetnek, ahol piros, fehér, sárga, zöld, kék villanykörtékből álló füzérek vannak köröskörül – lehet tevéken „tevegelni”, sörbetet inni és a helyi idegenforgalom célja, hogy a kiásott tornyokra kivilágított vendéglőt rakjanak, a műemlékek nagyobb dicsőségére... Helyreállítunk egy műemléket, erre megindul a zarándoklat, ami egy ponton túl már inkább káros, mint hasznos – meglehetősen ellentmondásos helyzet ez.

– *Gyakran ugyanilyen eltérő érdekek ütköznek össze a mai építészeti és a műemlékvédelem terén is. Önnek volt olyan munkája, amely a kompromisszumot meghaladó szakmai áldozatot követelt? Pozitív példaként a Flórián téri római fürdőt tudnám említeni; ugyanezt nem sikerült az Erzsébet hídnál megoldani: a hid túlságosan közel van a plébániatemplomhoz, és a tőle nem messze lévő gótikus Szent Mihály kápolna a föld alatt maradt, bemutatására nem találtak módot.*

– Igen, a belvárosi templom beleesik abba a tengelybe, amely a Keleti pályaudvartól egészen a hidig tart. Már a hid építésekor fölmerült az épület „eltolásának” gondolata, annak

érdekében, hogy elkerüljék az út „kihasasodását” – szerencsére ezt akkor sikerült kivédeni. Az Erzsébet hid a maga 260–270 méterével 1926-ig a kontinens legnagyobb feszítványú hídja volt, és ezt a legjellemzőbb tulajdonságát az újjáépítés után is megtartotta. Az új hid tervezőjével, *Sávoly Pállal* részletesen megbeszéljük a terveket; egy darabig szó volt arról, hogy megmentik a régi szerkezetet és azt veszik át (beleértve a két kapuoszlop kialakítását is), de aztán erről a szélesebb útpálya miatt le kellett mondani. A régi hidat mégis őrzi az új nyomvonal és a két parti pilon (kapupillér) jellegzetes képe.

Sikeres kompromisszumként könyvelhető el a Nyugati pályaudvar vasszerkezetének megmentése is; ezt például egészen le akarták bontani. Aztán volt olyan küzdelem is, ahol alulmaradtunk: a Vám utca és az Iskola utca sarkán volt egy szép, késő barokk stílusú, egyemeletes kis épület, amelyet mindenáron szeretünk volna megkímélni és megtartani. A Víz-művek odakerülő új székházához kívántuk volna kapcsolni – mégsem sikerült az épületet megmenteni.

A kemény harcok árán, de végül sikerrel záruló megoldásokra sok példát tudnék felhozni. Aquincumnál például a HÉV teherpályaudvarát a feltárt terület mellett, egy még feltáratlan helyre tervezték; ha ezt odatelepitik, tönkremegy az egész. Itt sikerült elérnünk, hogy a pályaudvart a Csiga-dombi polgári amfiteátrumon túlra helyezték, és ezáltal ez a terület érintetlen maradt. Sőt az út mellett most szépen helyre lehetett állítani az aquaeductus (vízvezeték) maradványait. Hasonló gondunk volt Szentendrén az új széles nyomtávú út építésével, amelyet a Duna-parton akartak vezetni. Ez a fák kivágásával és más bajokkal járt volna; itt sikerült elérni, hogy a védett történeti városmagon kívül vezessék az utat. Fordított helyzetbe kerültünk Visegrádon, ahol a város központjában akarták tovább vinni az utat, pedig ott még történelmi maradványok vannak.

Nagy megnyugvással mondhatom, hogy a más szervekkel való gyözködések többnyire sikerrel jártak. Nem mondhatok el olyan kerserveket, amelyek az elmúlt 40 év alatt felgyűltek volna bennem... A budai vár és a királyi palota együttesének helyreállításában lényeges tervmódosítások történtek – lépcsőházak épültek és lépcsőházak bontódtak le –, az én elképzeléseim a középkori részeknél szerencsére maradéktalanul megvalósulhattak. Voltak itt is



nehézségek; volt idő, amikor a kiásott részeket visszatemették, aztán megint kiásták – végül mégiscsak helyreállítottuk.

Életem során általában azt tapasztaltam, hogy ha az ember valamihez igazán következetesen ragaszkodik, meg lehet találni hozzá a partnereket és sokszor még az ellenfeleket is meg lehet győzni arról, hogy nincs igazuk.

Csak azt mondhatom, hogy mindig boldogan éltem, mert azt csináltam, amit szerettem – ez nagyon kevés embernek adatik meg. Ha körülnéz, azt látja, hogy száz ember közül nyolcvan olyasmit csinál, amit ki nem állhat. Az már önmagában óriási szerencse, ha valaki abban ügyködhet, amit szívesen végez.

– Professzor úr vagy 20 évig tanított a Műegyetemen is. Hogyan látja az utánpótlást, a műemlékvédelem jövőjét?

– Nagy megnyugvásomra szolgál, hogy van utódom. A budai vár helyreállítása óta 40 várat hoztak helyre tanítványaim, akik közül öten Ybl-díjas építészek. Van olyan tanítványom, akinek már a fia is építész.

Hogy a kérdés másik felére is válaszoljak: a műemlékek védelme az ország gazdasági helyzete szerint alakul. Sokáig egy kicsit visszatarított volt a műemlékvédelem, de ha több pénzünk lett volna, talán több hibát követünk el az elején. Most kaptunk külön hitelt a kastélyok felújítására, de természetesen a helyreállításokra semmi pénz nem elég. A magam részé-

ről a legnagyobb nehézséget nem is ebben látom, hanem abban, hogy amit helyrehoztunk, azt nem becsülik meg eléggé. A napokban egy tervtárgyaláson Sopronban voltam, és ott is szomorúan állapítottam meg, hogy a város elhanyagolt külsőt mutat. Hiába állítunk helyre nagyon szépen egyes házakat, műemléki együtteseket, ha az utcakép vigasztalan, elhanyagolt, nem mutatja azt a szeretetet, azt a gondoskodást, azt a törődést, amellyel mi helyreállítottuk az emlékeket. Sümegre sem mehetünk vissza 5–10 év múlva elkezdni helyreállítani újra, amit azóta elhanyagoltak, amit a nemtörődomség, a haszontalanság és a rosszindulat ott befirkált, összerondított, elszemetelt... Helyreállítunk egy műemléket, a környező parkkal, a kerttel is foglalkozunk, beültetjük szépen, és akkor nincs, aki öntöze... Ez bánt leginkább, mert az ember nem szereti, ha hiábavaló munkát végez, amit aztán a lustaság és a közömbösség miatt megint előről kezdhet. Ha van nehézség, hát ezek a nehézségek.

– A helyreállított műemlékek további gondozása nem is a Műemléki Felügyelőség feladata, ezt a munkát leginkább a helyismereti mozgalmak, városszépítő egyesületek, várbaráti körök végezhetnék, ahol sok lelkes, jó szándékú ember tevékenykedik.

– Valóban, és éppen az ő munkájukról adok

szívesen hírt a már említett *Műemlékvédelem* című lapban.

– *A folyóirat bekötött évfolyamai mellett sok szakkönyvet is látni az Ön házikönyvtárában. Milyen forrásokból jut a legújabb szakirodalomhoz?*

– A legtöbbet a *British Council*től kapom, de más nemzetközi egyesületeknek, társaságoknak is tagja vagyok, ezenkívül rendszeresen publikálok külföldön, s így több helyről megküldik a legújabb munkákat, könyveket és folyóiratokat. Ha külföldön járok, természetesen tájékozodom a frissen megjelent publikációk felől is, és megveszem amire szükségem van.

– *A nemzetközi műemlékvédelem elveit rögzítő Velencei Karta előírja a tudományos feltárás dokumentumaira, hogy azokat közgyűjteményekben kell elhelyezni. Bizonyára sok jelentős külföldi közgyűjteményt látott már – voltak közöttük olyan könyvtárak, amelyek különösképpen hatottak Önre, amelyeknek a legtöbbet köszönhet?*

– Feltétlenül. Az első ilyen élményem – bizvást mondhatom, hogy életre szóló – még Rómában volt, a *Palazzo di Venezia* könyvtárában. Három hónapomba telt, amíg meg tudtam szerezni a belépéshez a jogot; nagyon őrizték, mert *Mussolini* ide tette a székhelyét. Mivel ilyen nehezen jutottam be, ki is akartam érdemelni az engedélyt: rengeteg időt töltöttem a könyvtárban, itt készültem a doktori disszertációmra, és az olasz nyelv elsajátításához is segítségemre volt az állomány. Érdekes,

hogy a másik legnagyobb könyvtári élményem áttételesen ugyan, de *Mussolini* „elvarátjához”, *Hitler*hez kapcsolódik. Münchenben a *Troost* által a nemzetiszocialisták székházának, illetve a *Führer*nek emelt épületekben kapott helyet később a város 250 ezer kötetes művészeti könyvtára. Gondolja el: negyedmilliónyi művészeti könyv: mekkora kincseshánya ez a magamfajta kutatónak!

Látja, ez a beszélgetés emlékezésre készítet, de örömmel emlékezem vissza: sok, nagyon sok szép munkám volt. A műemlékekhez mindig alázattal kell közelíteni, azt kell tekintetbe venni, milyen szándékkal építették annak idején az épületet. Az eredeti szándék kibontása a leglényegesebb, azt kell ügyesen használni technikai eszközökkel megoldani úgy, hogy műszakilag jó, esztétikailag pedig szép és meggyőző legyen. Ez művészet. Ezt nem lehet szabályokba foglalni – hiszen akkor a festészet is le lehetne írni és aszerint képet festeni, hogy most vegyél egy kis sárgát és tedd a jobb alsó sarokba... Ezt nem lehet! Arra igenis van szabály, hogy egy emberi fej hétszer foglaltatik benne a testben – de ezek alapján még senki sem tudott szobrot csinálni, képet festeni vagy műemléket helyreállítani.

Amennyire tudomány, amennyire mesteriség, ugyanannyira művészet is a műemlékvédelem – e három tényező összehangolása, helyes aránya hozza meg az eredményt, amelyért érdemes élni és dolgozni.

Tószegi Zsuzsa

Görbe tükör

Az ürge, a baglyok és a karvalyok

Hommage á La Fontaine

Az ürgét szűk lyukából lassacskán kiöntötte a könyvek árja, s minthogy hónap vége járta, és erősen fogytán volt az elemőzsiája, gondolt egy merészet: teletömött két bőröndöt ingyenc lektűrökkel, és elcipelte a bagolyhoz, hogy kosztpénzre váltsa...

*

A bagoly épp ebédelt – pontosabban soirée-ját költötte. Lomhán a pultra dőlve vastag pa-

rizerkarikákat gyúrt magába, s hogy huzamos emésztőmunkája közben az idő ne múljon hiába, a lenyúzott bőrkét a papír szélén kicsiny galacsinokká formálta. Az ürge illendően várt sorára, amíg a tudós madár a maradékkal végez, s a pult szabaddá válik a pakolásra.

– Mutassa! – huhogott a bagoly laposan a bőröndökre pislantva.

– Balzac... France... Maupassant... egy kis *La Fontaine* – „*Gallimard*”-ban és „*Hachette*”-ben...